

Praktijkvoorbeeld

Leren beoordelen binnen de opleiding Leraar Lichamelijke Opvoeding

Menno Slingerland, Gwen Weeldenburg en Lars Borghouts, Fontys Sporthogeschool

Beoordelen binnen de lichamelijke opvoeding (LO) brengt een aantal specifieke uitdagingen met zich mee. Zo worden beoordelingen vaak gegeven binnen dynamische (bewegings)situaties en aan een zeer heterogene groep leerlingen qua bewegingsmogelijkheden. Bovendien kan een niet goed doordachte beoordeling een negatieve motivationele impact hebben op leerlingen tijdens lessen LO, met frustraties en angst tot gevolg. Beoordelen binnen de LO is duidelijk anders dan bij andere schoolvakken en wordt daardoor door veel leraren LO beschouwd als een uitdagend aspect van het beroep. Een tijdlang bestond er geen specifieke onderwijseenheid die erop gericht is om toekomstige leraren LO deze vaardigheden bij te brengen. Vanuit een curriculumherziening ontstond de mogelijkheid om vanaf studiejaar 2017-2018 binnen de bacheloropleiding Leraar Lichamelijke Opvoeding (ALO) van Fontys Sporthogeschool te starten met een tien weken durende onderwijseenheid volledig gericht op beoordelen binnen het vak LO. In dit artikel gaan we in op de opzet, de inhoud en de onderliggende theorie van deze onderwijseenheid, waarbij we tevens expliciet aandacht besteden aan de huidige visie van Fontys ALO op beoordelen binnen de LO.

Inleiding

Beoordelen binnen het vak Lichamelijke Opvoeding (LO) wordt door leraren LO in het algemeen als uitdagend beschouwd (López-Pastor, Kirk, Lorente-Catalán, MacPhail, & Macdonald, 2013) en roept veel vragen op, zoals: Wat is nu de functie en het doel van beoordelen binnen het vak LO? Wat moet ik beoordelen bij mijn leerlingen? Op welke wijze doe ik bij beoordelen recht aan de mogelijkheden en kwaliteiten van elke leerling? Vanuit het lectoraat Move to Be van Fontys Sporthogeschool (met daarbinnen de Fontys ALO, de bacheloropleiding Leraar Lichamelijke Opvoeding) hebben we de afgelopen jaren kennis verzameld over hoe het beoordelen er binnen de beroepspraktijk van het vakgebied LO uit ziet (Borghouts, Slingerland, & Haerens, 2016). Tevens hebben we binnen de Fontys ALO een eigen visie op beoordelen ontwikkeld en met onze werkveldpartners diverse beoordelingsvormen ontworpen en getest in de beroepspraktijk. Inmiddels is er een volledige onderzoekslijn binnen het lectoraat gewijd aan dit onderwerp, waarin we samen met universitaire en werkveldpartners onderzoek doen naar de implementatie van (formatieve) beoordelingsvormen en de relatie tussen beoordelen en leerlingmotivatie. Alle opgedane kennis, inzichten en praktijkervaringen vanuit de diverse onderzoeksprojecten¹ binnen deze onderzoekslijn hebben we laten indalen in het curriculum van zowel de bachelor- als de masteropleiding, wat onder meer heeft geresulteerd in een onderwijseenheid specifiek gericht op 'leren beoordelen'.

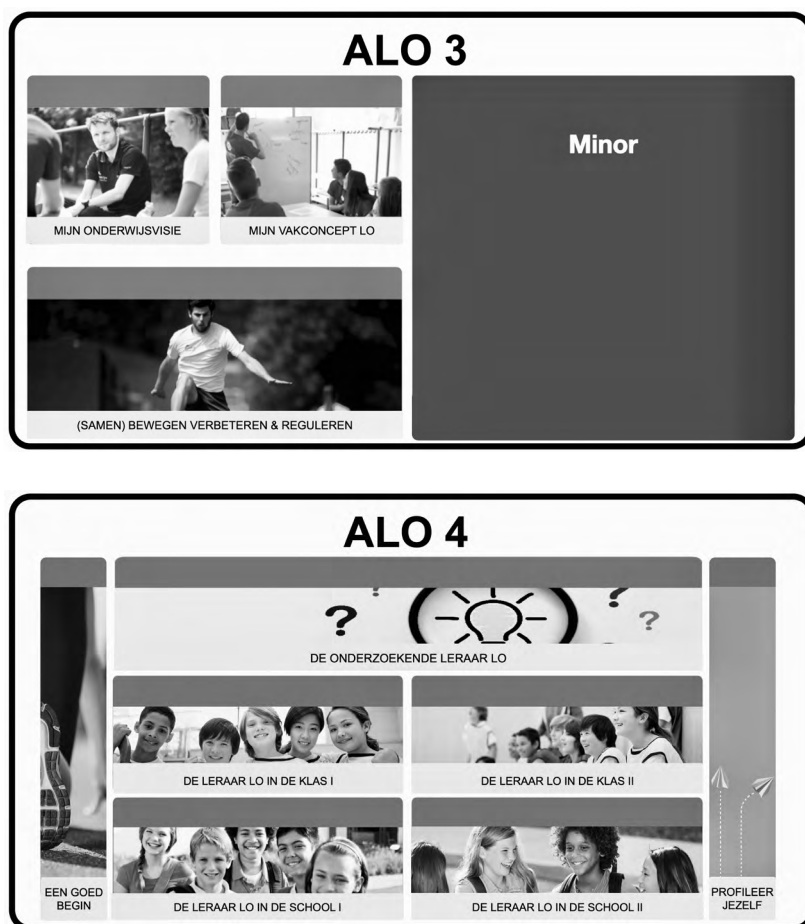
In 2016 is de Fontys ALO gestart met een gefaseerde implementatie van een nieuw curriculum dat is ontworpen aan de hand van het Four-Component Instructional Design (4C/ID)-model (Van Merriënboer & Kirschner, 2013). Kenmerkend voor dit model is dat het onderwijs wordt vormgegeven rondom leertaken. Dit zijn – min of meer – realistische situaties, ontleend aan de beroepspraktijk van de leraar LO, vormgegeven in bijvoorbeeld opdrachten, projecten en cases. Studenten werken zowel op de opleiding als op hun stagewerkplek aan deze

¹ Voor een overzicht van publicaties over deze projecten, zie <https://fontys.nl/Sportfolio/Projecten/Toetsen-en-Beoordelen-bij-LO/Publicaties.htm>.

in complexiteit toenemende leertaken, waarbij de ondersteuning geleidelijk afneemt. De ondersteuning bestaat uit het aanbieden van relevante (domein)kennis, die nodig is voor het maken van keuzes en het ontwikkelen van cognitieve strategieën. Maar ook uit procedurele informatie die bij voorkeur tijdens het werken aan de leertaak (*just in time*) wordt geboden en waarmee de student inzicht krijgt in de stappen die hij dient te doorlopen om de leertaak adequaat te kunnen uitvoeren. Een van de taken binnen het beroep van de leraar LO is het op een transparante, valide en betrouwbare wijze evalueren en waarderen van het leerproces en de ontwikkeling van leerlingen (ALO Nederland, 2018; KVLO, 2017). De student werd in onze opleiding echter nauwelijks voorbereid op het adequaat uitvoeren van deze complexe taak. De curriculumherziening van de Fontys ALO bood de mogelijkheid om een nieuwe onderwijseenheid te ontwerpen en daarin leertaken centraal te zetten die volledig gericht zijn op het evalueren en waarderen van het leerproces van leerlingen. Om de samenhang tussen leerinhoud en disciplines (vakgebieden) voor studenten zichtbaar te maken wordt in het nieuwe curriculum een thematische werkwijze gehanteerd. Het onderwijs is per leerjaar georganiseerd in vier themablokken van tien onderwijsweken (Figuur 1), waarin studenten wekelijks twee dagen op de stagewerkplek en drie dagen op de opleiding werken aan de leertaken behorende bij het blokthema. De onderwijseenheid Leren Beoordelen is gesitueerd in het tweede blok van het tweede leerjaar.

Figuur 1. Leerplanschema Fontys ALO (met in ALO 2 de onderwijseenheid Leren Beoordelen).

Figuur 1. Leerplanschema Fontys ALO (met in ALO 2 de onderwijseenheid Leren Beoordelen).

Beoordelen binnen het vak LO

De landelijke doelstelling van het vak LO is om leerlingen (meervoudig) bekwaam en enthousiast te maken voor een blijvende deelname aan de beweeg- en sportcultuur (KVLO, 2017). Om dat te bereiken leert de leraar LO leerlingen beter te bewegen (bewegingsbekwaamheid), beter samen te bewegen (omgangsbekwaamheid), bewegen te reguleren (reguleringsbekwaamheid) en (zelf)kennis en inzicht in bewegen te ontwikkelen. Daartoe moet de leraar LO in staat zijn om betekenisvol en uitdagend bewegingsonderwijs te ontwerpen, te realiseren en te evalueren. Ten opzichte van andere vakgebieden brengt het vak LO een aantal specifieke uitdagingen met zich mee ten aanzien van beoordelen. Zo vindt beoordelen vaak plaats binnen dynamische beoordelingssituaties en wordt van de leraar LO verwacht dat hij zich daarbij richt op zowel motorische als sociaal-emotionele en cognitieve vaardigheden. Bovendien heeft de leraar LO te maken met een zeer heterogene groep leerlingen wat bewegingsvaardigheden betreft. Studenten leren dan ook al vroeg in de ALO-opleiding om leeractiviteiten gedifferentieerd aan te bieden. Bij de beoordelingsactiviteiten blijkt echter in de huidige LO-praktijk nog niet of nauwelijks rekening te worden gehouden met deze verschillen en worden vaak voor alle leerlingen dezelfde eisen gehanteerd. Het gevolg hiervan is dat bepaalde groepen leerlingen zich geconfronteerd zien met onrealistische beoordelingscriteria, zeker wanneer prestaties worden beoordeeld aan de hand van vaste normen (bijvoorbeeld bij atletiek-hoogspringen). Uit onderzoek blijkt dat een dergelijke wijze van beoordelen gevoelens van frustratie en angst kan uitlokken (Krijgsman et al., 2017). Daarnaast blijkt dat een gebrek aan transparantie ten aanzien van beoordelingscriteria een negatieve invloed kan hebben op de motivatie van leerlingen voor LO en bewegen in het algemeen (Haerens et al., 2018). Dit is gezien de doelstelling van LO een onwenselijke situatie.

Om die reden is een van de uitgangspunten van de Fontys ALO bij het beoordelen binnen het vak LO dat er zoveel mogelijk rekening wordt gehouden met de verschillen tussen leerlingen en dat er aansluiting wordt gezocht bij de mogelijkheden van iedere leerling. Dit uitgangspunt is overigens voor LO ook vastgelegd in het Eindexamenbesluit VO, artikel 35, lid 3. Om het individuele leerproces van leerlingen zo goed mogelijk te ondersteunen en te stimuleren, leren we onze studenten in het bewegingsonderwijs te werken met de vijf kernstrategieën voor formatief beoordelen van Black en William (2009)²: (1) leerdoelen en succescriteria duidelijk maken, delen en begrijpen; (2) bewijs verzamelen van leerresultaten; (3) feedback geven die het leerproces stimuleert; (4) leerlingen activeren als leerbron voor elkaar; (5) leerlingen stimuleren om eigenaar van hun eigen leerproces te zijn. Overigens sluit de visie van de Fontys ALO summatief beoordelen zeker niet uit. Wanneer leerdoelen en succescriteria afgeleid zijn van kerndoelen/eindtermen en uitgaan van de mogelijkheden van de leerling, dan zijn summatieve beoordelingen goed te verantwoorden binnen LO. Wij pleiten echter, aansluitend bij het advies van de Onderwijsraad (2018), wel voor een nadruk op de formatieve functie van beoordelen binnen het bewegingsonderwijs.

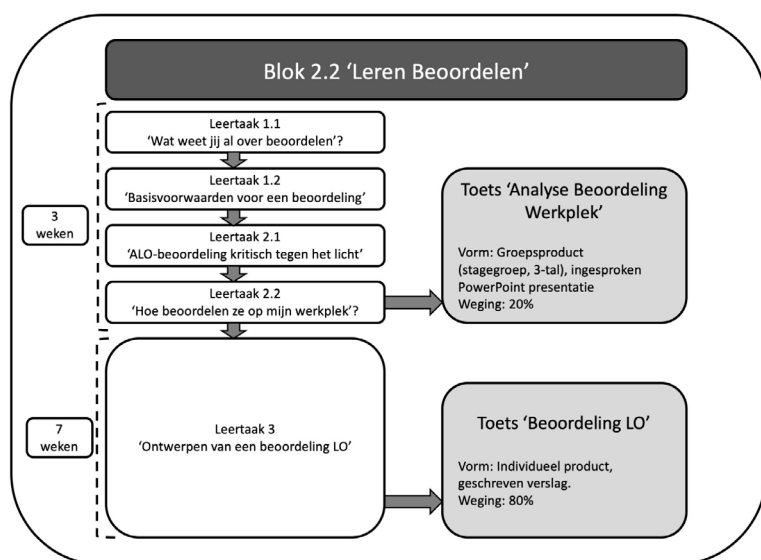
Verder hanteren we een aantal basisvoorwaarden voor een kwalitatief goede beoordeling. Zo is het zeker binnen het vak LO van belang rekening te houden met de sociaal-emotionele veiligheid van leerlingen, bijvoorbeeld door het vermijden van situaties waarbij een leerling onder toezicht oog van klasgenoten zijn vaardigheden moet tonen. Andere voorwaarden zijn validiteit, betrouwbaarheid, ruimte voor leerwinst en transparantie. Een van de belangrijkste basisvoorwaarden is echter *constructive alignment* (Biggs, 1996). Een vaststelling vanuit onderzoek is namelijk dat er in de LO-praktijk weliswaar aandacht wordt besteed aan omgangs- en regelbekwaamheden en gewerkt wordt aan zelfkennis en -inzicht, maar dat dit meestal niet erg doelgericht en systematisch gebeurt. Vaak blijkt er dus sprake te zijn van een slechte afstemming (*alignment*) tussen de leerdoelen, de leeractiviteiten en de evaluatieactiviteiten (Borghouts et al., 2016). Zo kan een leerdoel gericht zijn op het samenwerken tussen leerlingen (omgangsbekwaamheid), maar hebben de leeractiviteiten en beoordeling enkel betrekking op een bewegingsvaardigheid. Of zijn de leerdoelen en leeractiviteiten bijvoorbeeld gericht op een bewegingsvaardigheid, maar worden de leerlingen vervolgens beoordeeld voor hun ‘inzet’ tijdens de lessen. Vaak zien we dat verdere concretisering van deze ‘inzet’ naar succescriteria ontbreekt, waardoor het voor leerlingen niet transparant is en ten koste gaat van de betrouwbaarheid van de beoordeling. Het nog steeds veelvuldig binnen de LO gehanteerde inzetcijfer lijkt vooral als een verkapt compensatiemechanisme te worden gebruikt, waarmee de motorisch minder getalenteerde leerlingen toch een voldoende kunnen halen voor LO. Om rekening te houden met en adequaat in te spelen op de verschillen tussen leerlingen biedt de zogenoemde ‘meervoudige deelnamebekwaamheid’ uitkomst. De leerdoelen en succescriteria dienen binnen LO namelijk ook gericht te zijn op het organiseren en op gang brengen van een beweegactiviteit, het leiden van een spelactiviteit in de rol van scheidsrechter of het in kaart brengen van de persoonlijke sportvoorkeur of ‘beweegidentiteit’. Zo kan op een verantwoorde en met name transparante wijze rekening worden gehouden met de motorische (on)mogelijkheden van leerlingen in de lessen LO.

De onderwijseenheid Leren Beoordelen

Belangrijke leerdoelen van de onderwijseenheid Leren Beoordelen binnen de Fontys ALO zijn (1) rekening houden met en adequaat inspelen op verschillen tussen leerlingen; (2) inspelen op de formatieve functie van beoordelen; (3) tegemoetkomen aan de meervoudige deelnamebekwaamheid van leerlingen. Deze aspecten van beoordelen binnen het vak LO kunnen echter (in aangepaste vorm) zeker ook toegepast worden binnen andere schoolvakken. In eerste instantie ligt vooral een transfer naar de meer creatieve vakken (bijvoorbeeld CKV) voor de hand. In het verlengde daarvan zouden andere lerarenopleidingen zich hieraan kunnen spiegelen in relatie tot de wijze waarop aanstaande leraren worden voorbereid op het beoordelen van het leren van leerlingen.

² Zie ook William en Leahy (2018).

Aan de hand van de drie genoemde leerdoelen werken studenten aan leertaken die gericht zijn op het ontwerpen van een beoordeling³ voor de eigen stagewerkplek. De onderwijseenheid is opgedeeld in drie leertaken en enkele sub-leertaken (zie Figuur 2). Tijdens leertaak 1.1 wordt voorkennis rondom beoordelen geactiveerd aan de hand van het observeren en beoordelen van videobeelden gekoppeld aan eerdere ervaringen van studenten op de stagewerkplek. In leertaak 1.2 geven we studenten vervolgens een kwaliteitskader, bestaande uit de basisvoorwaarden voor een kwalitatief goede beoordeling, waarmee een bestaande beoordeling geanalyseerd dient te worden. Dit kwaliteitskader wordt eerst toegepast op een bestaande casus uit de beroepspraktijk en wordt vervolgens (in leertaak 2.1), met minder ondersteuning, toegepast op een beoordeling zoals studenten die eerder zelf hebben ondergaan binnen de praktijklessen van de Fontys ALO. Vanuit hetzelfde kader gaan studenten vervolgens (leertaak 2.2) met hun stagegroepje (drietal) op onderzoeksmatige wijze een bestaande beoordeling van de stagewerkplek analyseren, wat uitmondt in het eerste toetsproduct 'Analyse Beoordeling Werkplek'. Dit dient de stagegroep ter beoordeling in te leveren als tussentijdse toets binnen deze onderwijseenheid. Dit gebeurt in de vorm van een PowerPoint-presentatie van de opzet en resultaten van hun analyse, waarbij de dia's door de studenten zijn voorzien van ingesproken toelichting.

Figuur 2. Schematisch overzicht van de onderwijseenheid Leren Beoordelen.

De resterende zeven weken van de onderwijseenheid werken studenten, met afnemende ondersteuning en op basis van een ontwerp-onderzoekgerichte benadering, aan de ontwikkeling van een eigen beoordeling (leertaak 3). De keuze voor het onderwerp en de invulling van de beoordeling is vrij, maar moet relevant zijn voor de stagewerkplek. In het ontwerp moet constructieve alignment zichtbaar zijn en er moet expliciet rekening worden gehouden met de verschillen tussen leerlingen, en met hun individuele mogelijkheden. De nadruk ligt daarom op de formatieve functie van de beoordeling en omvat onder andere een uitgewerkt instrument voor formatieve self- of peer-assessment. De ondersteuning bij deze leertaak krijgt op diverse manieren vorm. Zo krijgen de studenten een 'procedure ontwerp beoordeling LO' aangereikt, die hen houvast en inzicht geeft in de verschillende elementen van het ontwerp van de beoordeling. Ook wordt kennis aangereikt omtrent leerlingmotivatie en worden studenten ondersteund om deze inzichten te vertalen naar hun ontwerp. Just in time-ondersteuning vindt plaats, gericht op het formuleren van leerdoelen, het ontwerpen/selecteren van

³ Deze beoordeling omvat de uitwerking van leerdoelen (gerelateerd aan kerndoelen of eindtermen), leeractiviteiten, beoordelings-situaties (wie, wat, waar, wanneer en hoe?), beoordelingsinstrumenten (bijvoorbeeld rubric), scoringsregels (onder andere berekening, weging, cesuur) en de wijze waarop de communicatie met betrokkenen plaatsvindt.

passende leeractiviteiten, het vormgeven en implementeren van formatieve evaluatiestrategieën, het borgen van de sociale veiligheid bij peer-assessment en het ontwerpen van beoordelingsinstrumenten en scoreregels. Wekelijks wordt hierbij de verbinding met de authentieke beroepspraktijk gezocht door het uitvoeren van specifieke verwerkingsopdrachten op de stagewerkplek. Een voorbeeld hiervan is het bespreken van de eerste grove opzet van het ontwerp van de beoordeling met de stagebegeleider op aspecten als nut en haalbaarheid. Ook leerlingen worden zoveel mogelijk betrokken in het ontwerpproces door met hen de ontworpen self- of peer-assessment-instrumenten te testen en hen te bevragen op begrijpelijkheid en toepasbaarheid. Ook de inzet van ICT bij assessment krijgt aandacht doordat externe partijen een tweetal workshops verzorgen over het gebruik van een Sportfolio-app voor het beoordelen binnen LO en over het inzetten van multimedia en video-feedback. De leertaak resulteert uiteindelijk in een (individueel) geschreven toetsproduct, waarbij de student zijn gemaakte keuzes vanuit meerdere relevante en actuele bronnen dient te onderbouwen en te verantwoorden.

Studenten zijn over het algemeen positief over deze onderwijseenheid. Ze waarderen de heldere opbouw van de leertaken en geven na afloop aan veel te hebben geleerd en anders tegen het beoordelen binnen LO aan te kijken. Tegelijkertijd is er ook ruimte voor verbetering. Een klein deel van de studenten ervaart de aangereikte kaders vanuit de onderwijseenheid als te beperkend of te sturend. Dit is bijvoorbeeld het geval bij het ontwerpen van een passend beoordelingsinstrument, waarbij veel ondersteunende voorbeelden uitgewerkt zijn in rubrics, terwijl dat niet past bij de specifieke werkplek waarvoor de student de beoordeling ontwerpt. Ook wordt de onderwijseenheid soms als lastig ervaren, waarbij vooral de vertaling van theoretische concepten naar de LO-praktijk een uitdaging blijkt. Studenten werken twee dagen per week aan hun leertaken op de authentieke stagewerkplek. Alhoewel dit aan de ene kant bijdraagt aan een betere transfer van kennis en vaardigheden vanuit de opleiding naar de beroepspraktijk (Van Merriënboer & Kirschner, 2013), levert dit voor deze onderwijseenheid ook uitdagingen op. Studenten worden op hun werkplek soms geconfronteerd met onbegrip en een gebrek aan ondersteuning bij de uitwerking van hun (innovatieve) ideeën. Dit lijkt in een aantal gevallen teruggevoerd te kunnen worden op het gebrek aan innovatiedrang/-kracht binnen de desbetreffende vakgroep of school. Maar ook het gebrek aan actuele kennis en inzichten omtrent de verschillende functies en doelen van beoordelen bij een werkplekbegeleider lijkt een verklaring te kunnen zijn (Borghouts et al., 2016). Gelukkig ontvangen we ook steeds meer signalen dat vakgroepen LO op basis van de input en kritische vragen van onze studenten het beoordelen juist tot speerpunt maken en doorgaan met wat de studenten in gang hebben gezet. Het werken aan leertaken op zowel de opleiding als de werkplek lijkt in die zin een positieve bijdrage te leveren aan de professionalisering en actualisering van de LO-praktijk op de stagewerkplek.

Menno Slingerland

Dr. Menno Slingerland is opleidingsdocent en onderwijsontwerper bij de Fontys ALO en de master Sport- en Bewegingsonderwijs. In zijn onderzoek binnen het lectoraat Move to Be van Fontys Sporthogeschool richt hij zich op het beoordelen binnen de Lichamelijke Opvoeding, op de professionalisering door leraren LO en op het vormgeven van een optimale leeromgeving.

m.slingerland@fontys.nl

Gwen Weeldenburg

Gwen Weeldenburg (MSc) is opleidingsdocent en onderwijsontwerper bij de Fontys ALO en onderzoeker binnen het lectoraat Move to Be. Haar interesse en (promotie)onderzoek hebben betrekking op het motivationeel leerklimaat en het beoordelen binnen het vakgebied Lichamelijke Opvoeding (LO) op school en de spel(er) gecentreerde didactiek van spelsporten.

g.weeldenburg@fontys.nl

Lars Borghouts

Dr. Lars Borghouts is opleidingsdocent en onderwijsontwerper bij de Fontys ALO en de master Sport- en Bewegingsonderwijs. Zijn huidige onderzoeks-interesses binnen het lectoraat Move to Be van Fontys Sporthogeschool omvatten: toetsen en beoordelen, *lesson study*, doorlopende professionalisering van LO-docenten, motivationeel leerklimaat en video-observatie.

l.borghouts@fontys.nl

Referenties

- ALO Nederland (2018). *Landelijk opleidingsprofiel eerstegraadslerarenopleiding Leraar lichamelijke opvoeding*. Den Haag: Vereniging Hogescholen/ALO Nederland.
- Biggs, J. (1996). Enhancing teaching through constructive alignment. *Higher education*, 32(3), 347-364.
- Black, P., & Wiliam, D. (2009). Developing the theory of formative assessment. *Educational Assessment, Evaluation and Accountability*, 21(1), 5-31. <https://doi.org/10.1007/s11092-008-9068-5>
- Borghouts, L. B., Slingerland, M., & Haerens, L. (2016). Assessment quality and practices in secondary PE in the Netherlands. *Physical Education and Sport Pedagogy*, 22(5), 423-489. <https://doi.org/10.1080/17408989.2016.1241226>
- Eindexamenbesluit VO. (1990, 1 augustus). Geraadpleegd op 26 oktober 2019, van <https://wetten.overheid.nl/BWBR0004593/2020-08-01>
- Haerens, L., Krijgsman, C., Mouratidis, A., Borghouts, L., Cardon, G., & Aelterman, N. (2018). How does knowledge about the criteria for an upcoming test relate to adolescents' situational motivation in physical education? A self-determination theory approach. *European Physical Education Review*, 25(4), 983-1001. <https://doi.org/10.1177/1356336X18783983>
- Krijgsman, C., Vansteenkiste, M., Van Tartwijk, J., Maes, J., Borghouts, L., Cardon, G., Mainhard, T., & Haerens, L. (2017). Performance grading and motivational functioning and fear in physical education: A self-determination theory perspective. *Learning and Individual Differences*, 55, 202-211. <https://doi.org/10.1016/j.lindif.2017.03.017>
- KVLO. (2017). *Beroepsprofiel leraar lichamelijke opvoeding*. Jan Luiting Fonds.
- López-Pastor, V. M., Kirk, D., Lorente-Catalán, E., MacPhail, A., & Macdonald, D. (2013). Alternative assessment in physical education: a review of international literature. *Sport, Education and Society*, 18(1), 57-76. <https://doi.org/10.1080/13573322.2012.713860>
- Onderwijsraad. (2018). *Toets wijzer: Naar een eigen(tijdse) wijze van toetsen en examineren*. Den Haag: Excelsior.
- Van Merriënboer, J. J. G., & Kirschner, P. A. (2013). *Ten Steps to Complex Learning* (3rd ed.). Routledge.
- Wiliam, D., & Leahy, S. (2018). *Formatieve assessment integreren in de praktijk* (1st ed.). Bazalt Educatieve Uitgaven.